

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

'Een voldoende bewijs van ware vaderlandsliefde': de creatie van literair erfgoed in Nederland, 1797-1845

Petiet, F.

Publication date
2011

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Petiet, F. (2011). *'Een voldoende bewijs van ware vaderlandsliefde': de creatie van literair erfgoed in Nederland, 1797-1845*. [, Universiteit van Amsterdam].

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

Besluit

De literaire canon van Nederland heeft haar wortels liggen in de achttiende eeuw. Het is in die periode dat men zich, onder invloed van een gevoel van verval, ging verdiepen in de gang van de vaderlandse literatuur. Een toenemend gevoel van achteruitgang had bezit genomen van de inwoners. Op allerlei terreinen had de natie haar vooraanstaande positie verloren, zowel op cultureel als op economisch en staatkundig gebied. Nederland, dacht men, telde internationaal niet meer mee. Slechts herinneringen aan de Gouden Eeuw bleven over, die het gevoel van teloorgang alleen maar versterkten. De politieke onzekerheden van de tweede helft van de achttiende eeuw droegen bij aan de ervaring van verval. De literatuur zou net als het land zelf in verval zijn geraakt. Oorzaken werden gezocht in haar voorliefde voor vertalingen, in de verwaarlozing van de voorbeeldfunctie van klassieke letteren, en in de geringe aandacht vanuit het buitenland voor de Nederlandse letteren. Al vóór de vestiging van de Bataafse Republiek werden verschillende initiatieven ondernomen die het land weer een internationale positie moesten geven. Het literaire verleden kreeg een rol in het programma voor herstel van het zelfbewustzijn. De vroegere vaderlandse schrijvers werden ingezet om het verval op literair terrein tegen te gaan, om vaderlandse gevoelens op te wekken en een nationale eenheid te bewerkstelligen. Niet dat dit op een volledig bewuste manier gebeurde: het zijn processen die men achteraf kan constateren.

In dit proces werden de vroegere schrijvers allereerst ingezet om de eigentijdse poëzie te verbeteren. Men greep terug op het verleden om de contemporaine auteurs op goede en minder goede voorbeelden te wijzen: niet meer alleen de klassieken, maar ook de grote auteurs uit het eigen verleden. Daarnaast raakte men er steeds meer van bewust dat literatuur niet los kon worden gezien van 'de natie'. Literatuur kon niet worden beoordeeld volgens universele normen; ze verschilde per tijdperk en per land. Dit leidde tot een toenemende interesse in de ontwikkelingsgang van literatuur: welke oorzaken lagen ten grondslag aan goede literatuur? Waardoor kwam het dat het ene tijdperk er een van bloei was, het andere een van verval? Genootschappen bogen zich over deze problematiek. Verschillende prijsvragen werden door de genootschappen uitgeschreven, die hebben geleid tot belangrijke literair-historische verhandelingen.

Ten tweede werden vanaf eind achttiende eeuw de schrijvers ingezet om vaderlandse gevoelens op te wekken. Herhaaldelijk werd gewezen op grote vaderlanders uit het verleden, onder wie ook schrijvers. De zeventiende-eeuwse auteurs leenden zich het best om geheroïseerd te worden. Men had behoefte aan

personen die de herinneringen aan de luister van de natie deden opleven en de liefde voor het vaderland bij de inwoners konden opwekken.

Ten derde werden de schrijvers ingezet om nationale sentimenten te verspreiden onder het volk. Dit gebeurde vooral na de bevrijding van de Fransen. Het ging niet slechts meer om het ophalen van herinneringen, maar om het herbeleven van het verleden. Men verlangde naar een tweede Gouden Eeuw. De nadruk kwam steeds meer te liggen op de nationale identiteit. Men legde een relatie tussen het nationale karakter van de natie en de vroegere roem. Deze identiteit kwam het beste naar voren in de zeventiende eeuw. Het werd met andere woorden een zaak van nationaal belang om de burger op te voeden tot echte vaderlanders, tot *nationale* burgers.

Het literaire erfgoed actief werd dus ingezet om het verval tegen te gaan. Dit kreeg vorm doordat er via allerlei wegen werd geprobeerd een zo breed mogelijk publiek kennis te laten nemen van het verleden. De genootschappen speelden hierbij een belangrijke rol. Onder meer via het uitschrijven van prijsvragen leverden zij een belangrijke bijdrage aan de totstandkoming van de literatuurgeschiedschrijving. Daarnaast verspreiden ze het erfgoed via lezingen, waarvan de meeste in de genootschapsverhandelingen en/of daarbuiten werden gepubliceerd. Ook tijdschriften droegen bij aan de verspreiding van het erfgoed. Deze fungeerden als een netwerk, waarin geleerden ‘elkaars hulp’ konden inroepen. Het publiek werd op de hoogte gebracht van nieuw uitgekomen werken op het literair-historische gebied via de boekbeoordelingen. Tevens plaatsten tijdschriften regelmatig bijdragen over het literaire erfgoed in het mengelwerk. Ik heb aan de hand van voorbeelden laten zien dat de focus daarbij hoofdzakelijk lag op de Gouden Eeuw. Hoe intensief het literaire erfgoed ingezet werd kan men zien aan de doelgroepen die aangesproken werden. Het literaire erfgoed kwam binnen het bereik van een uiteenlopend publiek, terwijl het in de achttiende eeuw aanvankelijk voornamelijk op een geleerdenpubliek gericht was. Zowel mannen als vrouwen, kinderen als volwassenen, gegoeden als minder bedeelden werden vanaf de vroege negentiende eeuw in staat gesteld om in het bezit te komen van het literaire erfgoed.

Uit de bestudering van de literatuurgeschiedenissen blijkt dat er grote eensgezindheid over de samenstelling van het literaire erfgoed bestond. Jeronimo de Vries was de eerste die een geschiedenis publiceerde van de Nederlandse poëzie door de eeuwen heen. De echo van zijn opvattingen hoort men in alle literatuurgeschiedenissen die na hem geschreven zijn. Hij plaatste Jacob van Maerlant aan het begin; bij hem ving de middeleeuwse literatuur aan. Over de vroegste geschriften was De Vries weinig te spreken. Van de dertiende-eeuwse schrijvers Van Maerlant en Stoke waardeerde hij wel het zuivere taalgebruik, maar voor de rest had deze oude literatuur volgens hem niets dichterlijks. De schrijvers uit de veertiende en

vijftiende eeuw waren volgens hem verbasterd in hun taal onder invloed van staatkundige veranderingen (de komst van het Bourgondische huis). Verdeeldheid tussen verschillende partijen werkte evenmin bevorderend voor de poëzie. Vooruitgang zag De Vries in de zestiende eeuw. De opkomende Hervorming bracht vrijheid van denken met zich mee. Een belangrijke rol was hierbij weggelegd voor de rederijkerskamer *De Eglentier*. Coornhert, Spieghel en Roemer Visscher, allen lid van deze Amsterdamse kamer, werden door De Vries gezien als opbouwers van de Nederlandse taal en literatuur. Zij hadden volgens hem de literaire bloei voorbereid die zou volgen in de zeventiende eeuw. Het is die eeuw, de Gouden Eeuw, waarin de vaderlandse dichtkunst volgens hem volledig tot bloei zou komen. De Vries wees verschillende oorzaken aan voor de bloei. De zeventiende-eeuwse auteurs hadden zich geoefend in de klassieke teksten, die waren herontdekt. Hierdoor hadden zij hun eigen talent verder kunnen ontwikkelen. De verlossing van de Spanjaarden had volgens De Vries eveneens een positief effect gehad op de poëzie. Een schrijver had vrijheid nodig; onderdrukking werkte volgens hem belemmerend op de dichterlijke geest. De Vries plaatste Vondel aan het hoofd van de vaderlandse poëzie. Hij beschouwde hem als de meest oorspronkelijke en originele dichter, vol verbeeldingskracht en dichterlijke verheffing. Bij zijn zeventiende-eeuwse canon horen ook Hooft, Huygens, Cats, Antonides van der Goes, De Decker en Camphuysen.

Aan het einde van de zeventiende eeuw signaleerde De Vries een achteruitgang in de poëzie. Het verval zette door in de achttiende eeuw. Om de achteruitgang tegen te gaan werden halverwege de achttiende eeuw genootschappen opgericht ter opbouw van de Nederlandse taal en literatuur. Volgens De Vries werd binnen deze genootschappen de ware poëzie echter juist onderdrukt. Er werd te veel geschaafd; te veel gewikt en gewogen; er waren te veel regels. Verbetering zag hij in het laatste kwart van de eeuw. De regelzucht van de genootschappen werd vervangen voor goede voorbeelden. De klassieke teksten werden weer tot voorbeeld genomen.

Deze ontwikkeling komt overeen met wat de literatuurhistorici na De Vries schreven. Het beeld veranderde nagenoeg niet. Wel heb ik geconstateerd dat voor wat betreft de middeleeuwse literatuur er een verschil valt waar te nemen tussen de officiële geschiedschrijving (de handboeken) en de onofficiële geschiedschrijving (de rest). In de literatuurgeschiedenis was nauwelijks ruimte voor de vroegste schrijvers, maar daar buiten was er wel degelijk belangstelling voor. Vooral in de jaren dertig en veertig nam de aandacht voor de vroegste schrijvers toe. Echter moet daar wel de kanttekening bij worden gemaakt dat het hoofdzakelijk geleerden waren die zich met deze werken bezighielden. In de Middeleeuwen specialiseerde zich de nieuwe beroepsgroep van academische historisch-letterkundigen en -taalkundigen.

Het literaire erfgoed werd in de eerste helft van de negentiende eeuw grotendeels samengesteld vanuit eigentijdse verlangens en idealen. Vooral het verlangen naar nationaal herstel heeft een belangrijke stempel gedrukt op de samenstelling van het literaire erfgoed. De letterkundigen benadrukten het nationale karakter van de vroegere auteurs. Zij verenigden nationale deugden als vaderlandsliefde, zedelijkheid, tolerantie en huiselijkheid. Ook hun literaire werken werden gezien vanuit het nationale perspectief. Teksten die bruikbaar waren voor bovengenoemde doelstelling werden eruit gelicht in de diverse publicaties die verschenen over het literaire verleden. Dat wat niet door de beugel kon, werd genegeerd dan wel verdraaid. Hoofdzakelijk de auteurs uit de Gouden Eeuw leenden zich voor de selectie, zoals Vondel, Hooft en Cats, maar ook de achttiende-eeuwse dichter Onno Zwier van Haren werd herhaaldelijk gezien als een bij uitstek nationale auteur.

In de jaren dertig en veertig groeide de belangstelling voor de vroegste literatuur en de volksliteratuur. Het besef dat ook in deze teksten het nationale was te vinden nam toe in de loop van de negentiende eeuw. Men benadrukte het belang van de vroegste teksten voor de studie van de taal en geschiedenis van het land. Niet alleen kronieken, maar ook fictieve teksten, waaronder ridderromans, werden object van onderzoek en werden uit en te na bestudeerd. Echter, in tegenstelling tot de werken van Vondel, Hooft, Cats en Van Haren werd deze literatuur niet breed verspreid. Het domein beperkte zich tot een select gezelschap van geleerden. Desalniettemin werden in deze jaren de fundamenten gelegd voor de middeleeuwse canon, waarbij teksten als de *Beatrijs* en de *Karel ende Elegast* voor het eerst in druk verschenen.

In het canoniseringsproces, dat begon in de achttiende eeuw en tot een status quo kwam in het midden van de negentiende eeuw, kreeg het ongestructureerde literaire verleden waarde toegekend. Er trad via de literatuurgeschiedenissen selectie op, en daarover groeide een communis opinio, zodat er canonvorming ontstond. Uiteindelijk kan er dan van gestructureerd literair erfgoed gesproken worden. Dat ombouwen van het ruwe literaire verleden naar het gepolijste erfgoed verliep via functietoekenningen en eigentijdse idealen. Het verleden werd gebruikt, en de voornaamste functie ervan was het vergroten van het nationaal gevoel, zoals ik heb laten zien.

De literaire canon zoals deze gestalte kreeg in de eerste helft van de negentiende eeuw, gevoed vanuit de behoefte aan nationaal herstel, heeft tot op de dag van vandaag weinig veranderingen ondergaan. De werkzaamheden van de pioniers mogen dan ook niet worden onderschat. Hun erfenis leeft voort in de huidige literatuurgeschiedenis.